

УДК 94 (477)

О. В. Шумейко

Державний архів Дніпропетровської області

**ВИСВІТЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРОБЛЕМ
СІЛЬСЬКИХ РАЙОНІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ
ПЕРІОДУ 1944–1949 рр.
У ДРУКОВАНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Розглянуто проблеми відбудовчого післяокупаційного та повоєнного періоду в культурно-освітній галузі на матеріалі районних газет Дніпропетровської області.

Ключові слова: відбудова господарства, колгосп, агронавчання, лекції, агітація, фабрично-заводське училище, культурно-масова робота.

Рассмотрены проблемы восстановительного послеоккупационного и послевоенного периода в культурно-образовательной сфере на материале районных газет Днепропетровской области.

Ключевые слова: восстановление хозяйства, колхоз, агрообучение, лекции, агитация, фабрично-заводское училище, культурно-массовая работа.

The problems of rehabilitation after the occupation and the postwar period in the cultural and educational field on the material of regional newspapers in Dnipropetrovsk region.

Key words: restoring the economy, farm, agricultural training, lectures, agitation, factory school, cultural work.

У періодичних виданнях районних органів влади й партійних органів Дніпропетровської області післяокупаційного та повоєнного періоду 1944–1949 рр. можемо побачити весь спектр проблем, які потрібно було вирішувати у складний відбудовчий період. Історія як наука оперує глобальними поняттями – епохи, сторіччя, періоди. На тлі цих великих часових просторів стають малопомітними такі проміжки часу, героями яких є не вожді й полководці, а будівельники, колгоспники, освітяни, служителі культури. За стислими рядками підручників, за назвою одного з розділів – «Розвиток освіти, науки й культури повоєнного періоду» – стоїть не більше й не менше: життя цілого людського покоління. З того часу ще й донині є

живі свідки подій, представники старшого покоління, які пам'ятають роки воєнного лихоліття, коли їм власноруч довелося піднімати з руїн і своє приватне господарство, і державне. Вмістити дух свого часу, передати не лише конкретні факти, які лежать в основі вивчення історії, але й настрої, емоційний стан можуть документи, створені рукою свідка, сучасника певних подій.

У Державному архіві Дніпропетровської області зберігаються періодичні видання радянських органів влади, звідки можна почерпнути інформацію про всі сторони життя в період відбудови народного господарства, включаючи проблеми освіти, науки й культури. Принагідно зазначимо, що за будь-якого часу духовна, ідейна складова людського буття ставала значною рушійною силою в розвиткові культури, освіти й науки. Йдеться передусім про те, що лише за наявності спільної мети можна плідно й злагоджено працювати на загальнозначимий і загальнокорисний результат. Саме тому в сучасній Україні важливо сформувати таку національну ідею, яка б мала об'єднавчу дію в умовах розбудови незалежної держави.

У статті представлені фрагменти газетних публікацій, які стануть у нагоді як дослідникам-спеціалістам, так і тим, хто на даний час, зважаючи на свій вік (учні, студенти), не могли бути причетними до описуваних подій, але склали би про них предметніше уявлення. Аналізуючи вибраний газетний матеріал, можемо попередньо зробити певні узагальнення: 1) неможливо не побачити взаємозалежності, взаємодії господарської діяльності, яка розгорталася у знекровленій війною країні, з потребами науки, освіти й культури; 2) усі події відбувалися в руслі єдиної ідеології й були спрямовані на досягнення кінцевого результату – відбудувати, відновити, вийти в усіх галузях на всесвітні передові позиції.

Беручи до уваги те, що базовою галуззю більшості районів Дніпропетровської області до- й післявоєнного періоду було сільське господарство, виділимо теми, які висвітлювалися в післявоєнній пресі: детальні агрономічні рекомендації з вирощування кукурудзи; недоліки й здобутки при збиранні врожаю, на будівельних роботах, в озелененні районів і тваринництві із залученням усього працеспроможного населення, учнів початкових класів школи включно; фабрично-заводське навчання молоді й охоплення всіх лекційною, культурно-просвітньою, агітаційною роботою.

Газета на той час була чи не єдиним масовим і широкодоступ-

ним джерелом інформації. Саме тому, говорячи про освіту, науку й культуру, порівнюємо нинішній, в основному стисло інформаційно-розважальний зміст сучасних газет, і науково-популярний, просвітницький, при цьому повністю заідеологізований зміст газет повоєнного періоду. Отже, і наука, й освіта, і культура – усе це приходило до селян масованим наступом: як через газети (передплачували тоді за дуже помірною ціною по 1–2 газети, а також і журнали на кожну сім'ю), так і безпосередньо через навчання у школах, ФЗУ та ремісничих училищах, через численні лекції, виступи драмгуртків, колективів художньої самодіяльності, кінопокази – у «гарячу» весняно-літню пору сільської роботи безпосередньо з виїздом під час обідньої перерви в поле чи на ферму.

Про підпорядкованість культурно-просвітницької роботи господарським завданням свідчить широко розгорнута поінформованість населення в газетних рубриках та статтях об'ємної науково-популярної тематики: «агрономічні поради», «агровказівки», «поради вчених колгоспникам», «як закласти силос», «як провести осінню сівбу», «про збереження картоплі», «про відбір качанів кукурудзи на насіння», «як змайструвати ручну кукурудзосаджалку», «про вирощування кукурудзи квадратно-гніздовим способом». Наведемо окремі фрагменти статей для розуміння зв'язку економічних проблем із необхідністю просвіщати населення, нести знання з культури землекористування:

«Озброювати знаннями передової мічурінської науки колгоспників, ланкових, бригадирів – це почесне і першочергове завдання агрономів. Слід, наприклад, ще з осені заготовляти місцеві добрива і пам'ятати, що лише при правильному застосуванні можна домогтися великого ефекту в підвищенні родючості ґрунту. Все це прищеплюється колгоспникам в агрогуртках. І правильно роблять ряд агрономів, які навчання в артілях проводять регулярно і якісно. Так, дільничий агроном т. Скиба, який обслуговує 3 колгоспи Успенівської сільради, провів уже 12 агрозанять з охопленням 258 чоловік. Навчання дає добрі наслідки. Поряд з цим треба відзначити нерадиве ставлення до агронавчання. Дільничий агроном Троїцької сільради провів лише одне заняття. Справа в тому, що голова колгоспу «Гігант» і члени правління самі зовсім не бажають вчитися. Більше того, вони не подають ніякої допомоги в організації занять. Наслідки такого ставлення до агронавчання ганебні. Посівний овес, просо, ячмінь до цього часу не очищені. Картопля

підмерзла, мокра, гине. Керівники колгоспів, агрономи повинні зрозуміти, що агронавчання – велика сила у підвищенні урожайності» [13, с. 2].

«Всім колгоспам і радгоспам подбати про своєчасне і якісне застосування передових прийомів агротехніки. Для одержання високих і сталих врожаїв кукурудзи, виходячи з досвіду передовиків і досліджень науки, в умовах нашого району слід використати такі агрозаходи: в нашому районі кукурудза буде посіяна по зябу. Для закриття вологи визначені площі на початку польових робіт треба раз-двічі закультивувати з одночасним боронуванням. Кукурудза – теплолюбна рослина, а тому вимогою її є посів в достатньо прогрітий ґрунт (10–12 градусів) на глибину 10–12 см. Сівбу провадити в стислий строк (1–3 робочих дні), квадратно-гніздовим способом, крупним, повноцінним насінням гібридної кукурудзи. Майстром високих врожаїв може стати той, хто не жде милості від природи, а завойовує нові успіхи впертою працею на основі досягнень радянської агрономічної науки і передового досвіду, керується в своїй роботі вченням Мічуріна, Вільямса, Лисенка» [1, с. 2].

«Збудувати колгоспну хату-лабораторію – давнішня мрія хліборобів артїлі «Селянин». Маючи власну хату-лабораторію, ми ще вище підніmemo культуру землеробства нашого насінницького господарства, розгорнемо дослідницькі роботи. Колгосп наш спорудить електростанцію, збудує цегельню і клуб» [5, с. 2].

Іншою характерною особливістю сільгоспрайонів післявоєнного періоду було зосередження всіх людських ресурсів на виконанні польових робіт – усього працездатного населення «від старого до малого». Здобування освіти найтіснішим чином було пов'язане з фізичною працею школярів як після занять, так і під час канікул. Учні залучалися до збирання колосків, «виливання» ховрахів, озеленення села, догляду за худобою. При цьому велика увага приділялася успіхам у навчанні, спортивним заняттям; постійно конкретизувалися й публічно оголошувалися недоліки й затягування робіт у будівництві й благоустрої шкільних приміщень, дитячих ясел:

«В Новомосковському дитячому будинку виховуються діти-сироти фронтників. Вихователські кадри підібрані повністю, але виховна робота поставлена недостатньо: плану роботи немає, стінна газета виходить 1 раз у місяць, діти часто бувають на базарі під час продажу овочів з допоміжного господарства, для дітей молод-

шого віку немає іграшок, піску і глини для ліпки. Зараз 30 дітей знаходяться на оздоровчому майданчику, де харчуються 4 рази на день. За останній час діти харчуються лише з власного господарства тому, що основні харчі, як жири, крупу, Дніпроторг не видав. Треба в найкоротший час ліквідувати всі недоліки в роботі дитячого будинку» [17, с. 2].

«Лише по одному нашому [Софіївському] району в 1944 році було 50 дитячих ясел і дитсадків на 700 місць, а в 1945 році було 70 ясел і дитсадків на 2430 місць. Зараз при райздороввідділі організовано курси виховательок на 60 чоловік. Під час німецької окупації всі родильні будинки в нашому районі були знищені ворогом. Зараз відбудовано 5 колгоспних родильних будинків» [18, с. 2].

«З метою допомогти колгоспу швидше закінчити збирання врожаю без найменших втрат піонери та учні Лихівської середньої школи № 1 і семирічної школи № 2 10 липня вийшли на поля колгоспу ім. Войкова і активно включились в збирання колосків на скошених площах. Під керівництвом учителів піонерами та учнями було зібрано за один день колосків на площі 10 га. За середніми підрахунками вони зберегли від втрат більше 600 кілограмів хліба» [10, с. 1].

«Щоб допомогти колгоспам зібрати багатий врожай вчасно і без втрат, учителі шкіл району, що знаходяться на семінарі, в ніч на 27 липня організовано вийшли в колгосп «Почин» (Лихівка). Група вчителів в кількості 20 чоловік за ніч заскиртувала розв'язу ячменю з площі 13,5 га. Друга група в кількості 16 чоловік працювала на очищенні зерна, і за ніч було очищено 250 центнерів пшениці» [20, с. 2].

«Значну допомогу подали колгоспу «Комсомолец» піонери та учні Новоселівської початкової школи в проведенні збирання і молотьби врожаю. Довгий час в колгоспі «Комсомолец» на площі 40 га скошеного хліба лежали снопи, не складені в копи. По ініціативі піонерів та учнів під керівництвом вчительки т. Довженко В. К. за два дні всі снопи на площі 40 га були дбайливо складені в копи і загребена вся площа. За хорошу роботу правління колгоспу оголосило подяку вчительці і всім піонерам та учням, які взяли участь в складанні снопів і подали значну допомогу колгоспові» [8, с. 3].

«Закінчилась перша половина навчального року. Діти навколо новорічних ялинок продемонструють свої досягнення в навчанні і поведінці. В Петропавлівській СШ 3 січня організовується лижний

крос на дистанцію 10 кілометрів; для учнів молодших класів влаштовуються масові ігри на свіжому повітрі – катання з горок, на каруселях» [12, с. 2].

«Учні 5–6 класів Петрівської НСШ проявили цінну ініціативу. Вони взяли шефство над громадською фермою. Почин учнів цієї школи гідний наслідування. Учениця 6 класу взяла шефство над коровою Воля: «Після школи я приходжу на ферму, чищу корову, напуваю її, даю корм. Коли в мене ще залишається час, я допомагаю іншим дояркам в догляді за коровами. Обіцяю, що й надалі дотримуватиму свого слова – допомагатиму колгоспу» [22, с. 2].

«Підростаюче покоління бажає бачити свою Батьківщину утопаючою в зелені. Для того щоб озеленити пришкільні садиби і вулиці, щоб подати допомогу колгоспам і радгоспам в насадженні полезахисних лісосмуг, піонери шкіл нашого району широко розгорнули збирання насіння фруктових і декоративних дерев, так само насіння дуже потрібне для закладання питомників. Взагалі ж зібрано насіння: гледичії – 120 кг, дубу – 32 кг, чорної бузини – 113 кг, ясену – 198 кг, аморфи – 60 кг, горіху – 12 кг, каштану – 212 кг, акації – 52 кг» [24, с. 2].

«14 березня в районному Будинку культури силами учителів та учнів Петропавлівської СШ був влаштований вечір, посвячений пам'яті Т. Г. Шевченка. Хор школи виконав пісні «Думи мої, думи мої» і «Реве та стогне Дніпр широкий», драмгурток поставив п'єсу «Сотник». Глядачі залишилися задоволені організацією літературно-художнього вечора пам'яті Т. Г. Шевченка» [23, с. 2].

«Більше уваги слід приділяти усному рахуванню на уроках математики. В житті усними обчисленнями ми користуємось дуже часто. Цим викликане введення вправ на усний рахунок. Є випадки, коли учні старших класів не вміють множити на 25, 75, 125, а в частині шкіл учні не обізнані з множенням двозначних чисел на 9, 19, 29, на 11. Треба дбати про те, щоб усне обчислення, починаючи з 4 класу, було складовою частиною всіх обчислень не тільки на уроках арифметики, а й на уроках алгебри, геометрії, тригонометрії» [4, с. 2].

Освітні й культурно-оздоровчі потреби юнацько-молодіжного віку вирішували училища фабрично-заводського навчання, гуртки за інтересами, добровільні спортивні товариства:

«Всі комсомольці Мишуринського пункту «Заготзерно» вступили в члени ДТСАРМ і створили первинну організацію ДТСАРМ.

Комсомольці, виступивши на зборах, закликали молодь брати участь в роботі ДТСАРМ, оволодіти однією з військових спеціальностей, здати норми на значок ППХО і «Ворошиловський стрілок» [7, с. 4].

«2–4 лютого в районі відбувся комсомольський лижний крос, в якому взяли участь учні Петропавлівської, Новоселівської і Олександропільської шкіл та члени спортивного добровільного товариства «Колос» радгоспу «Дніпропетровський». Оспорювали першість по лижах 470 чоловік. Серед учасників кросу в норми на ГПО вквалися 106 чоловік і в норми на БГПО – 212 чоловік» [9, с. 1].

«З 1 березня по 10 квітня 1949 року провадитиметься черговий призов сільської і міської молоді до шкіл фабрично-заводського навчання. Цей – перший у 1949 році призов має важливе народногосподарське значення. До шкіл ФЗН намічено прийняти 250 тисяч юнаків і дівчат віком від 16 до 20 років. Призовники направлятимуться до шкіл, які готують кваліфікованих робітників для вугільної, металургійної, нафтової промисловості та будівництва. Тепер школи готуються до прийняття нових учнів. Ремонтуються і поповнюються устаткуванням виробничі майстерні, класи, впорядковуються гуртожитки. На місцях створюються призовні комісії, які складаються з представників районних рад депутатів трудящих, комсомольських і профспілкових організацій» [16, с. 1].

Освітні й культурні послуги дорослому сільському населенню надавалися лекторами, агітаторами, поштовиками, бібліотекарями, концертними й агітаційними бригадами. До селян доводилися й медичні знання: як боротися з малярією, скарлатиною в дітей, стригучим лишаям, гризунами. Випадки незадовільного охоплення культосвітніх потреб селян, недоліки у відбудові клубів, хат-читалень знаходили свій відгук на шпальтах газет:

«У час розгортання масового збирання врожаю, обмолоту і здачі хліба державі на працівників культосвітніх закладів і голів виконкомів сільських рад покладено важливе і почесне завдання – якнайширше розгорнути культурно-масову роботу серед трудівників колгоспних ланів. Однак деякі працівники культосвітніх закладів не зрозуміли важливості тих завдань, самоусунулись. Так, у с. Мишурин Ріг є непоганий клуб, є там і значна кількість сільської інтелігенції, але культмасова робота занедбана. Завклубом не потурбувався про організацію драматичного, співочого і музикального гуртків. У Михайлівській сільраді не спромоглися організувати ні

читки газет, ні випуску стінгазет і польовок. Не краще організована культмасова робота і в Заполичанській сільраді, в Калуженській, Володимирівській сільрадах» [3, с. 2].

«У Лихівському райвідділі Союздруку два дні лежать газети Калуженської філії зв'язку. Доставляти їх повинен колгосп «Більшовик», але голова колгоспу і парторг не захотіли організувати доставку. Тільки на третій день вони прислали пішки колгоспницю, якій прийшлося нести на своїх плечах 32 кг пошти. В колгоспах ім. Чапаєва і ім. Кагановича немає листонош, і їх газети лежать в Калуженській філії зв'язку. Голова сільради не приділяє уваги питанню своєчасної доставки газет колгоспникам і особливо в період збирання, молотьби і хлібоздачі» [11, с. 4].

«Величезним успіхом користується кінофільм «Повість про справжню людину» в Петропавлівці. Лише за 2 дні його проглянуло понад 1000 чоловік. Глядачі виражають своє захоплення досягненням радянської кінематографії» [19, с. 2].

«Крім агротехгуртка, в артілі «9 січня» організовані заняття на інші теми. Читає тут лекції і дільничий ветлікар т. Паливода. Дуже корисні вони для колгоспників. Так, 22 грудня тов. Паливода прочитав лекцію на тему «Гігієна». Слухали її члени правління, ланкові, доярки, скотарі, телятниці та ін. Після лекції тов. Паливоді були задані запитання від слухачів, особливо від працівників громадської ферми. Колгоспники залишились задоволені лекцією і просили т. Паливоду частіше навідуватися до них» [21, с. 1].

«В селі Дмитрівка існує кінопересувка, яку обслуговує кіномеханік Володимир Грицаїв. Останній добросовісно відноситься до своїх обов'язків, культурно обслуговує глядачів. Завдяки його старанням клуб тут добре оздоблений лозунгами і плакатами, трудящі мають можливість проглянути багато цікавих кінофільмів. Одне неприємно в Дмитрівському клубі – це відсутність стільців. Глядачі вимушені дивитися кінокартини стоячи. Чи не пора потурбуватися про придбання стільців?» [15, с. 2].

«З початком весняних польових робіт відділ пропаганди і агітації РК КП(б)У організував лекторську групу, яка буде систематично проводити лекції для колгоспників, працюючих безпосередньо в полі. За планом лекторська група намітила прочитати в час сівби 55 лекцій. Колгоспні лекторії та 980 агітаторів переносять свою агітаційно-масову роботу в поле» [14, с. 1].

«Районною бібліотекою укомплектовано 15 бібліотечок худож-

ної та сільськогосподарської літератури, які будуть розіслані колгоспам на час весняних польових робіт. Змонтовано 3 фотовітрини про посівну, дві з яких також передані колгоспам. Районним Будинком культури організовано культбригаду. В складі її – драмгурток, який даватиме концерти для колгоспників у полі. Агітатор культбригади т. Тупіка проводитиме голосні читки художньої літератури, бесіди» [2, с. 1].

«Районний відділ кінофікації для обслуговування колгоспників в час весняних польових робіт надсилає спеціальну кінопересувку. Намічено продемонструвати 85 сеансів різних кінофільмів. 21 сеанс буде влаштовано безпосередньо в полі. Перед початком кіносеансів для колгоспників будуть читатися лекції» [6, с. 1].

У кожній районній газеті повоєнного періоду з просвітницькою метою обов'язково розміщувалися матеріали біографічного характеру про вітчизняних і зарубіжних письменників, науковців, авіаконструкторів, композиторів, політичних діячів (П. Тольятті, Мао Цзедуна, Чапаєва, Жуковського, Мічуріна, Шевченка, Некрасова, Мусоргського). Населення було поінформоване про події за рубежем (страта нацистських злочинців у Нюрнберзі, воєнні дії в Греції, землетрус в Японії, страйковий рух у Франції, голод в Індії, поразки гомінданівської армії в Китаї, боротьба у В'єтнамі з французькими колонізаторами, утворення уряду НДР).

Таким чином, у період 1944–1949 рр., згідно з матеріалами місцевих газет сільських районів Дніпропетровщини, уся господарська діяльність була спрямована на швидке відновлення колгоспів і одночасно із цим – культурно-освітніх об'єктів. Наукові досягнення спрямовувалися в русло популяризації та практичного застосування; освіта, праця й культурно-масова робота були в найтіснішому зв'язку між собою.

Бібліографічні посилання

1. Агротехніку і досвід передовиків – у життя // Петропавлівська зоря. Орган Петропавлівського РККП(б)У і районної ради депутатів трудящих Дніпропетровської області. – 1949. – 6 лют. (№ 11).
2. Бібліотечки – в поле // Петропавлівська зоря. – 1949. – 20 берез. (№ 23).
3. Більше уваги культмасовій роботі // Червоний лан. Орган Лихівського РККП(б)У та районної ради депутатів трудящих Дніпропетровської області. – 1948. – 22 лип. (№ 56).
4. Більше уваги усному рахуванню на уроках математики // Петропавлівська зоря. – 1949. – 24 берез. (№ 24).

5. Буде хата-лабораторія // Петропавлівська зоря. – 1949. – 10 лют. (№ 12).
6. Вісімдесят п'ять кіносеансів // Петропавлівська зоря. – 1949. – 20 берез. (№ 23).
7. Всі комсомольці – члени ДТСАРМ // Червоний лан. – 1948. – 1 серп. (№ 59).
8. Допомога піонерів та учнів // Червоний лан. – 1948. – 15 серп. (№ 63).
9. Молодь – на лижі! // Петропавлівська зоря. – 1949. – 10 лют. (№ 12).
10. На збиранні колосків // Червоний лан. – 1948. – 15 лип. (№ 54).
11. Не доставляють газет // Червоний лан. – 1948. – 29 лип. (№ 58).
12. Новорічні ялинки в школах // Петропавлівська зоря. – 1949. – 1 січ. (№ 1).
13. Поліпшити агронавчання // Петропавлівська зоря. – 1949. – 16 січ. (№ 5).
14. Лекції і бесіди // Петропавлівська зоря. – 1949. – 20 берез. (№ 23).
15. Придбати стільці для клубу // Петропавлівська зоря. – 1949. – 13 лют. (№ 13).
16. Призов молоді до шкіл ФЗН // Петропавлівська зоря. – 1949. – 24 лют. (№ 16).
17. Про дитячий будинок // Новомосковська правда. Орган Новомосковського міськкому та райкому КП(б)У, міської та районної ради депутатів трудящих. – 1944. – 11 серп. (№ 12).
18. Турбота про матір і дитину // Червоний прапор. Орган Софіївського РККП(б)У та районної ради депутатів трудящих Дніпропетровської області. – 1946. – 8 берез. (№ 21).
19. Успіх фільму «Повість про справжню людину» // Петропавлівська зоря. – 1949. – 1 січ. (№ 1).
20. Учителі допомагають колгоспам // Червоний лан. – 1948. – 29 лип. (№ 58).
21. Цікаві лекції // Петропавлівська зоря. – 1949. – 9 січ. (№ 3).
22. Цінна ініціатива учнів // Петропавлівська зоря. – 1949. – 27 лют. (№ 17).
23. Шевченківський вечір // Петропавлівська зоря. – 1949. – 13 берез. (№ 21).
24. Якнайбільше зібрати насіння дерев // Петропавлівська зоря. – 1949. – 13 берез. (№ 21).

Надійшла до редколегії 17.11.2012 р.